

DOHKKEGO SÁMEGIELLA SÁMIDIKKI SISKKÁLDAS VIRGEGIELLAN?

Suoma Sámidikki guovtti vuosttaš čoakkámis lea ovddiduvvon sámegiela virggálaš sajádaga oážžun Sámidikki hálldahus- ja bargovuogádahkii suomagielain rattát. Evttohusa váldosisdoallu lea leamaš vuohččan oážžut golmma Suomas hubmon sámegiela, davvi-, anáraš- ja nuortalašsámi siskkáldas virgegiellan nu ahte Sámidikki áššebáhpirat čállojuvvojit dáidda gielaide. Nubbin dáidda gielaide galgá ordnejuvvot dulkon coakkánoktavuodain nu ahte oktage ii dárbbat dan sierra gáibidit. Goalmmánin Ruota ja Norgga Sámidikki barggu dihte coakkánbáhpirat galget jorgaluvvot maid ruota-/dárogiellii. Dasa lassin dát áššit galget leat čállojuvvon Sámidikki bargoortnegii.

Evttohusa jierpmálašvuoda sáhtta gii beare geahčadit dan ákkastallama cuovggas. Dá muhtin ákkat.

Sámidiggi lea sámiid guovddáš lágádus ja danin ferte leat njunužin ovddideame sámegiela anu maiddái virggálaš oktavuodain. Sámidiggi galgá leat dáinna lágiin ovdamearkan eará servodahkii. Sámiid giellalága 13. § addá dása vejolašvuoda. Nuortalaš- ja anárašgiella leaba earenoamáš uhkiduvvon dilis dálá áigge. Danin Sámidiggi ferte beroštit earenoamážit ovddidit nuortalaš- ja anárašgielaid ja loktet daid siskkáldas virgegiellan seamma sajádahkii go davvisámegiela.

Sámi parlamenttas leat leamaš álohii anáraš- ja nuortalašgielat lahtut, muhto sii eai leat dán rádjái hupman iežaset giela coakkámiin. Sámiid giellalága vuodul sis lea goit riekti atnit iežaset giela Sámidikki coakkámiin. Dákkár unnit vehádagaid ovddasteaddjin gáibida oalle olu roastilvuoda, ahte sii namalassii gáibidišgoadále iežaset giela anu. Sámidiggi galggalii heivvolaš vugiiguin geahččalit oalgguhit sin atnit iežaset giela ja vuolidit buot vejolaš lasáid, mat hehttejit anáraš- ja nuortalašgiela anu. Nuortalaš- ja anárašgielagiidda livččii mihá geahppasit hupmagoahtit iežaset giela coakkámiin, jos livccii diedus, ahte dan váste lea juo gárvasit ordnejuvvon albma dulkon.

Čoakkánáššebáhpiriid jorgalahttin dáro-/ruotagiellii lea dárbbatlaš golmma Sámidikki lassáneaddji ovtasbarggu dihte. Go áššebáhpirat leat jorgaluvvon dáro-/ruotagiellii, de lea Norgga ja Ruota Sámidikki lahtuide ja hálldahussii mihá álkut cuovvut mii Suoma Sámidikkis dáhpáhuvá. Nugo diehtit doppehan eai buohkat máhte davvisámegiela. Dan maŋnel go Suoma Sámidiggi lea mearridan jorgalahttit áššebáhpiriiddis skandinávalaš gielaide, de Suoma Sámidiggi sáhtta gáibidit Norgga ja Ruota Sámidikkiid jorgalit iežaset áššebáhpiriid fas suomagiellii. Dalle maid Suoma Sámidikki dakkár lahtut, geat eai máhte davvisámegiela, basttále oassálastit Sámidikkiid gaskasaš ovtasbargui. Seammasullasaccat lea evttohuuvon dán jagi álggus ráhkaduuvvon cilgehusas (Betenkning om samisk parlamentarisk samarbeid, 3.1.1996), mii guoská Sámidikkiid ovtasbarggu organiseremii.

Vuosttaš geardde čállojuvvui sámegillii juo j. 1619, go Nihkolau Ánttebárdni čálii áppesis. Dathan lei dušše muhtinlot jagi maŋnel go lei čállojuvvon vuosttaš geardde suomagiellii. Dan maŋnel sámegiela bálgá lea leamaš Suomaš ovdáneamis dáfus váttis vánddardit - dat ii leat leamaš dušše dien modelot jagi maŋnelis suomagiela nugo dalle go vuosttaš sámegiel girji čállojuvvui.

Suomagiella lei maid hui garra ruotagiela deattu vuolde Suomas miehtá 1800-logu ja vel 1900-logu álgologijagiidge. Dalá áigge lei ruotagiella Suoma ng. cuvgejuvvon luohká giella go fas suomagiella lei álbmoga giella. Dalá iežamet dilis mii galgat muitit J. V. Snellman jurdagiid 1840-logus go su doaimma ulbmilin bođii álbmotlaččat nanu ja alldistis diđolaš Suoma álbmot. Álbmotvuoigŋa čájeha álbmotgiella. Snellmana mielas lei eahpevuoiggalaš, ahte suomelaččat galge vuostáiváldit ruotagielat áššegirjiid ja lonuhit gielaset ja namage vai besse gazzat oahpu. Dili galggai nuppástuhttit. Suopmelaš-álbmotlaš čuvgehus galggai huksejuvvot bajidemiin suomagiela

čuvgehusgiellan. Lei dehálaš oažžut stáhtalágádusa suomaiduvvat virgelágádusaid ja duopmostuoluid giellan.

Jagi 1863 Snellman oáččui Ruošša keisára Aleksander II vuolláičállit giellaásahusa. Das julggaštuvvui suomagiella dásseárvosažžan ruotagielain rattát "juohke áššis", mii njulgestaga guoská aiddosaš suomelaš álbmoga. Senáhtta galggai fuolahit das, ahte ásašus lei 20 jagi sisa ollašuhthtojuvvon. Dat lei goit háreheapmi ášši guovdu nugo maiddá ruotalaš virgeolbmotge. Daid sulaid riegádišgohte suomelaš ja ruotalaš giellabellodagat bealuštit gielaideaset ovdduid. Dilli doalvvui viimmat gielladáistaleapmái, mas lei giiváseamos áigi 1870-1880-loguid. Dáid gielladoaruid gevve aviissain, stáhtabeivviid digaštallamiin, ja universitehtain ja virgebáikkiin. Vaikko giellajulggaštus bođiige mearreáigái jagi 1883 rádjái fápmui, de goitge easka jagi 1902 rájes suompa beasai ruotain rattát dievaslaččat dásseárvosaš virgegiellan.

Jagi 1907 go Suomas ásašuvvoje vuosttaš ovttagámmárat riikkabeaivvit lei beaivvesealvi, ahte suomagiella lei dásseárvosaš giellan suomelaš parlamentáralaš barggus. Dien rájes áššebáhpirat leat gávdnon suomagillii, suomagillii lea beassan ságastit ja muduidge suomagiella lei ja lea diedusge ain oinnolaš sajádagas Suoma alimus dási politihkalaš barggus. Dán dahke vejolažžan aktivisttat, geat deattuhe suomagiella álbmotgiellan.

Sámegiella dáfus lea oalle imašlaš ja jorggu dilli dál. Virgebáikkiin ja eiseválddiid luhtte áššiid doaimmahettiin gal sáhtta oažžut sámegiela bálvalusaid ja sámegiela áššebáhpiriid. Duopmostuoluin maid dulkotit go lea dárbu. Min iežamet alimus ásašusas, Sámidikkis orru goit leame gázžáris sámegiella politihkka. Sámidiggi ii oro háliideame leat ovdamearkan eará servodahkii cájehit, ahte dat livččii njunužin ovddideame sámegiella anu maiddá virggálaš oktavuodain. Sáhtálii juobe dulkot nu ahte dat ii oro vealeheame galgetgo Suoma sámegiela ovdánit. Dál go mis livccii dilli (gc. Nr 973, Láhka Suoma ráddehushámi rievdeameis 51 a § ja Nr 974 Láhka sámidikkis) addit sámegillii alla stáhtusa juobe min iežametge hálldahusvuogádagas, de dat ii goit dahkko.

Sámidikki nuppi coakkámis vuohccan hávskohalle sámegiella siskkáldas virgegiellagáibádusain ja dan mannel čujuhe ruđalaš ákkaide ja nuhan leige álki hilgut jurdaga oažžut sámegiela Sámidikki virgegiellavuogádahkii. Áššis ii oba jienastuvvonge vaikko leige dahkkon evttohus oažžut sámegiela Sámidikki virgegiellavuogádahkii ja dat lei ožžon doarjaga iige evttohus lean gesson eret. Niehan dat politihkalaš mearrádusat lávejitge dahkkot.

Sámidikki ságadoalli lea mánggain oktavuodain sivahan látti álbmoga ja diehtajuohkingaskaomiid kollektiiva lohkanválttus sámie kulturiešstivrene lága dulkomis. Manin son galgá dasto dulkot Sámidikki oainnu Sámidiggelága 1. kap. nuppi paragrafas? Doppehan daddjo ná: "Stáhta bušehtás galgá várret mearreruda dán lágas oavvilduvvon bargguide." Livččiigson dákk buhta heivvolaš hupmat Sámidikki kollektiiva lohkanválttus?

Dan gal ii sáhte giellat, ahte iigo Sámidikki giellapolitihka logihkka lea linnjás ovddeš Sámi parlamentta sápmelašvuoda meroštallama logihkain. Nuppi Sámidikki čoakkámis beasaimet gullat hui čielgasit, ahte ovddeš Sámi parlamentta njunnošat ja njunušvirgeolbmot ledje didolaccat ja ledje ovddideame oažžut sápmelašvuoda ollái maid láddelaččaid. Sámi parlamentta geahcu ja láidema mielde sápmelašvuoda meroštallan viiddiduvvui giellakriteras ja iešidentifikašuvnnas guoskat maid ng. vearosápmelaccat. Dathan addá sápmelaččaid vašuheaddji láddelaččaide vejolašvuoda beassat sisa caggat Sámidikki ja sámegielaš barggu. Čuovvovaš lávkihan lea lunddolaccat dán duogaža dáfus guoddit sámegielaš eret Sámidikki virgegiellavuogádagas.

Giellaáššis lea stuorit mearkkašupmi sámi álbmogii go mii álohii oba jurddahallatge. Sámegiella ii leat sápmelažžii dušše operatiivvalaš giella. Sápmelažžii sámegiella lea dovdduid giella. Dainna son maid lunddolepmosit ja buoremusat buktá ovdan jurdagiiddis. Sámi ealáhusat ja sámegiella leat lunddolaš vuorrováikkuhusas, mas lea ávki goabbát guvlui. Dáinna lágiin kultuvra ja giella dan speadjalastin leaba parallelat.

Sámegiella lea maid oba sámi álbmoga opmodat iige dušše ovttaskas Sámidikki lahtu. Jos áššebáhpirat čállojuvvojit vaikkobe anárašgillii, de ii dat oaivvil dan, ahte dušše Sámidikki anárašgielat lahtus lea vuoigatvuohta daid lohkat. Maiddái sámi álbmogis galgá leat vejolašvuohta oahpásnuvvat min alimus politihkalaš ásahusa bargui iežas sámegillii.

Suoma Sámidiggi galggalii gal leat fuolas maid das mot álbmogiidgaskasašvuhtii boahtin lasiha maid vieris gielaid bivnnutvuođa nu almmolaš go ovttaskas olbmuidge giellageavaheamis. Vieris gielain eandalit engelasgiella válda geažos áigge sáji sámegielas nugo maiddái suomagielasge. Lassánan vieris gielaid geavaheapmi sáhtá váikkuhit vahátlaccat eandalit nuoraid giela ovdáneapmái ja atnui.

Sámidiggi galgá sáhttit váikkuhit sámegiela sajádahkii dáppe Suoma bealde. Giela seailuma beales ii sáhte ovdanbuktat rationála dehe ekonomalaš duohtaáššiid. Gillii ii gusto mihkkege ekonomalaš gánnáhahttivuođa mihtáriid. Dušše ekonomalaš ávkejurddaheami olatmeahttumis galgá leat sáji kultuvrraid mánggahámatvuođa bajásdoalli árvvuin. Unnánašge seastimiin dagaha buhttemeahttun massimiid sápmelašvuođa, sámegiela ja sámi kultuvrra dáfus ja dakko bakte viidáseappot oba servodaga dáfus.

Sámegielat leat riggodat, dain ellet kultuvra, historjá ja dálá áigi. Almmá sámegielaid haga ii leat sámi kultuvra. Go iežas giella seailu, de seilot maid iežas árvvu dovdamuš ja álbmotlaš iežas gudnejahttin. J. V. Snellman jurdagiid galggalii heivehit min Sámidikki bargui.

Na halai Klemetti Näkkäljärvi iežas sáhkavuorus Sámidikki rahpama oktavuođas 1996, go son gáibidii duođalaš doaimmaid sámegiela ovddideapmai.